

Turkish Journal of Shiite Studies

ISSN: 2687-1882 Cilt | Volume: 5 Sayı | Issue: 1 Haziran | June 2023

Abdulalim Demir, *İmâmiyye Şîasi'nda Sahâbe Tasavvuru*. Ankara: Türkiye
Diyanet Vakfı Yayınları, 2022.

Abdulalim Demir, *The Thought of Sahâbe at Shi'a of İmâmiyye*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı
Yayınları, 2022.

Değerlendiren / Reviewed by

Şehba Yazıcı | <http://orcid.org/0000-0003-2590-1852> | sehba_a@hotmail.com

Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi, SBE, İslam Tarihi ve Sanatları ABD, İstanbul/Türkiye
PhD Student, Istanbul University, Graduate School of Social Sciences, Department of Islamic History
and Arts, Istanbul/Türkiye

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü | Article Type: Kitap İncelemesi / Book Review

Geliş Tarihi | Date Received: 06.06.2023

Kabul Tarihi | Date Accepted: 10.06.2023

Yayın Tarihi | Date Published: 30.06.2023

Atıf | Citation: Şehba Yazıcı. "Abdulalim Demir, *İmâmiyye Şîasi'nda Sahâbe Tasavvuru*.
Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2022." *Turkish Journal of Shiite Studies* 5/1
(Haziran 2023): 56-77.

Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC
BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanır.

Copyright & License: The authors own the copyright of their work published in the journal and their work
is published under the CC BY-NC 4.0 license.

Web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/siader> **mailto:** turkishshiiestudies@gmail.com

Öz

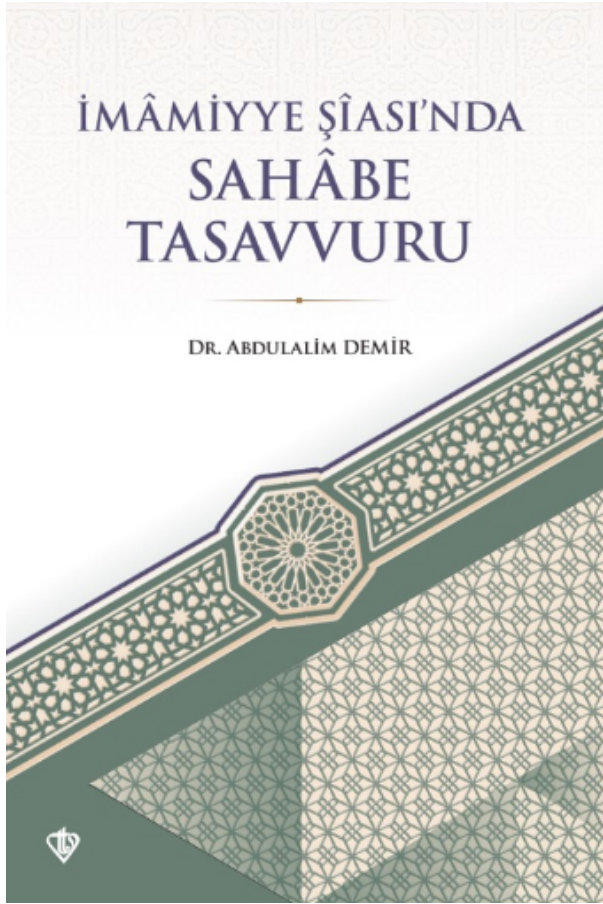
İmâmiyye Şîası'nda Sahâbe Tasavvuru adlı eser, ülkemizde yapılan Şîi araştırmalarına, İmâmiyye'nin sahâbe ile ilgili görüşlerini ele alarak katkı yapmıştır. Yazar, kitabını Şîa'nın sahâbe tasavvuruna dair ülkemizde yapılan araştırmalardan ayıran hususu, Şîi kaynakları üzerine bina edilmesi olarak belirlemiştir. Demir, Şîa'nın en büyük mezhebi olan İmâmiyye özelinde sahâbenin adaleti meselesinin Şîi kaynaklarda nasıl ele alındığını, sahâbenin adaletini belirleme kriterlerini, ta'dîl ve cerh edilen sahâbenin isimlerini ve bunun gerekçelerini ve Şîa tarafından ta'dîl ve cerh edilen sahâbeden nakledilen rivayetlerin durumunu ele almıştır. Demir'e göre, Şîa'nın sahâbe tasavvurunda Ehl-i Sünnet ile temel farkı sahâbenin tamamını adil kabul eden Ehl-i Sünnet görüşünü reddetmesidir. Demir, İmâmiyye'nin sahâbenin tamamının adil olduğu anlayışını reddederken kullandığı argümanları, ayetler, hadis rivayetleri ve tarih hadiselerinin yorumlanması bağlamında tasnif etmiştir. Eserde dikkat çeken bir yaklaşım ise Ehl-i Sünnet görüşleri ile kıyasların yapılması ve zaman zaman Şîa görüşlerinin Ehl-i Sünnet merkeze alınarak işlenmesidir. Bu makalede, kaynakları, metodu ve ortaya koyduğu fikirler bakımından İmâmiyye Şîası'nda Sahâbe Tasavvuru adlı eser incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sahâbe, Şîa, İmâmiyye, Adalet, Tasavvur.

Abstract

The book *The Thought of Sahâbe at Shi'a of İmâmiyye* contributes to Shiite researchs in Turkey by investigating arguments of İmâmiyye's views about sahâbe who are the companions of prophet Mohammad. The writer determines the main point that separates his book than the other researchs about the concept of sahâbe from the point of Shiah as his book is based on Shiite resources. Demir discusses the matter of justice of sahâbe in Shiite resources, the rules of determining a sahabi's justice or wounding a narrator from sahâbe, names of sahâbe who are justified or wounded specific to İmâmiyye which is the biggest sect of Shiah. He also examined the approach to the narrations that belong to justified and wounded narrators. According to the thought of Demir, the main difference between Shiah and Followers of Sunnah is the approach about sahâbe. Because the Followers of Sunnah defend that the whole sahâbe is justified despite the view of Shiah. Demir asserts the verses of the Koran, hadiths, historical events and arguments while refusing the view that refers that the whole sahâbe is justified. An approach of the writer in this book that compares Shiah's view to the Followers of Sunnah's and to determine Shiah's thoughts by centering the views of Followers of Sunnah draws attention. In this paper I examined the book *The Thought of Sahâbe at Shi'a of İmâmiyye* in point of its resources, methodology and thoughts.

Key Words: Sahâbe, Shiah, İmâmiyye, Justice, Thought.

Sahâbe nesli, İslâm tarihi, hadis ve fıkıh başta olmak üzere birçok ilmin ilgisinin yoğunlaştığı bir dönemdir. Elimizdeki kitap, İslâm aleminin iki ana mezhebinden biri olan Şîa'nın sahâbe tasavvuru gibi önemli bir konuyu tespit etme misyonunu üstlenmiştir. Şüphesiz sahâbe dönemi hadiselerinden yola çıkılarak şekillenen sahâbe tasavvuru iki mezhep arasındaki ayrılıkların temel noktalarından birini teşkil etmektedir. Eser Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı'nda Hadis alanında doktora tezi olarak hazırlanmıştır.

Ülkemizde Şîa ile ilgili birçok çalışma yapılmış olmakla beraber yazarın araştırma için İran'da bulunması ve Farsça'ya olan vukufiyeti daha geniş bir kaynak inceleme imkânı sunmuş olmalıdır.

Kitap "Giriş" bölümünün akabinde üç bölüm halinde ele alınmıştır. Demir, esere giriş yaparken öncelikle hem konunun hem de araştırmasının dayandığı kaynaklara belirlediği sınırları ifade etmiştir. Buna göre eserin başlığında da yer aldığı üzere İmâmiyye Şîası'na dair tasavvura odaklanmış, Şîa'nın en büyük mezhebi olan İmâmiyye'ye ait kaynakların dışındaki görüşleri dikkate almamıştır. Dayandığı kaynakları ise önemli gören yazar, hem İmâmiyye Şîası'nın sahâbe tasavvurunu ortaya koyabilmek için Şîî kaynaklara dayanmanın gerekliliğini savunmuş hem de kendi çalışmasının bu anlamda Türkiye'deki diğer Şîî araştırmalarından farklı bir niteliğe sahip olduğunu vurgulamıştır. Yazara göre Türkiye'de Şîa üzerine yapılan muhtelif çalışmalar daha çok Ehl-i Sünnet kaynaklarına dayanmaktadır. Oysa Şîa'nın kendi kaynaklarının esas alındığı bir çalışma ülkemizdeki çalışmaları tamamlaması ve Şîa ile ilgili çalışma yapan araştırmacıları yönlendirmesi bakımından gereklidir. Giriş bölümünde yazar, Türkiye'de Şîa ile ilgili yapılan çalışmaları mercek altına almıştır. Müellif, çalışmasını diğerlerinden ayıran temel hususun Şîa kaynaklarından faydalanılarak

hazırlanmış olduğunu birkaç defa dile getirmiş ve bu yönüyle araştırmasını kesin bir biçimde diğerlerinden ayırmıştır.

Eserde yazarın esas aldığı mezhep İmâmiyye Şîası'dır. Demir, İmâmiyye mezhebinin sahâbe algısının tüm yönleriyle ortaya koyulmasının gerekli olduğunu, çünkü bunu daha önce bir araya getiren bir çalışmanın olmadığını savunmuştur. Bu çok yönlü anlatım bünyesinde sahâbîlerin kişilikleri, sayıları, adil olup olmadıkları, sahâbenin adaletine imâmet meselesinin ne kadar etki ettiği, cerh ve ta'dîl edilen sahâbîlerin ortak özelliklerinin neler olduğu, onlardan gelen rivayetlerin yoğunluğu ve değerlendirilmesi tespitlerini kapsamaktadır.¹ Bu tespitleri bir araya getirerek sahâbe algısını çok yönlü bir biçimde ortaya koyan bir çalışmanın ülkemizde ve İslâm aleminde oldukça az sayıda olduğu iddiası dikkat çekmektedir. Çünkü yazar, ülkemizdeki çalışmaları değerlendirirken İslâm alemindeki çalışmalara dair bilgilere yer vermemiştir.

Yazarın kaynak incelemesine dair bazı hususları burada ele almamızda fayda vardır. Demir, kaynakları tasnif etmekte, hadis, tabakât ve ricâl, kelam, akâid, mezhepler tarihi ve diğer kaynakları farklı başlıklar altında çalışması bakımından değerlendirmeye tabi tutmaktadır. Yazar, özellikle hadis kaynaklarını önemseydiğini beyan etmiştir. Şîa'nın hadis kaynaklarına dair yazılan tanıtım hem eserin referanslarını iyice kavrama anlamında okuyucunun zihninde bir zemin oluşturmakta hem de ülkemizdeki çalışmalarda nispeten yabancı olan kaynakların tanıtılmasına olanak sağlamaktadır. Bu nedenle bu incelemenin oldukça faydalı olduğu görülmüştür. Yazar özellikle ana fikirlerini Şîa kaynakları üzerine bina ettiğini ifade etmiştir. Demir'in tabakât ve ricâl kaynaklarını Sünnî kaynaklar olarak değerlendirmesi dikkat çekmektedir.² İlk dönem kaynaklarını bu şekilde kesin çizgilerle ayırma tabi tutmanın hatalı sonuçları olabilir. Nitekim son dönemlerde ülkemizde de benimsenmeye başlanan râvi merkezli yaklaşımlar mevcuttur. Bu çalışmalar, râvilerin farklı eğilimlerde olabildiklerini ortaya koymuştur. Bu nedenle mezhep eğilimleri bakımından farklılık gösteren râvilerin aynı eserde rivayetlerinin bulunabildiğini göz önünde bulundurmak gerekir.³

Eserde okuyucuyu geniş bir giriş karşılamaktadır. Şîa'nın teşekkülünün sahâbe kökenlerinden başlamak üzere tarihî süreçte meydana gelen muhtelif fırkalar bu bölümde yer bulmuştur. Bu anlatım Zeydiyye, Gulât-ı Şîa ve İmâmiyye şeklinde sıralanmıştır. Yazarın özellikle Gulât-ı Şîa'nın görüşlerine dair pasajları geniş tutması dikkat çekmektedir. İmâmiyye Şîa'sı anlatımı ise kavramların izahı ve özellikle imâmet meselesi hakkındaki görüşlerini kapsamıştır. Burada dikkati çeken bir husus bölümdeki bilgilerin dayandığı referansların daha çok Ehl-i Sünnet

¹ Abdulalim Demir, *İmâmiyye Şîası'nda Sahâbe Tasavvuru* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2022), 6.

² Demir, *İmâmiyye Şîası'nda Sahâbe Tasavvuru*, 9.

³ Bkz.: Şaban Öz, *İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri* (Ankara Üniversitesi SBE İslâm Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı İslâm Tarihi Bilim Dalı, Doktora, 2006).

kaynakları olmasıdır. Özellikle imâmet meselesinde Demir, Ehl-i Sünnet'in yaklaşımını önemsemiş görünmektedir. Yazar, Eş'arî'ye göre imamın görevlerini, Mâturidî'ye göre imamın seçilmesi ile ilgili şartlarını, Şâfiî'ye göre ise imamın taşıması gereken niteliklerini ele almıştır. Daha sonra kıyas yapmaya başlamış ve Ehl-i Sünnet ile Şîa'nın imâmet ile ilgili yaklaşımlarını kıyaslamıştır. Ancak kıyasın geniş tutulması yöntemi, anlatımın odağını Ehl-i Sünnet cihetinin görüşlerine doğru kaydırmıştır. Oysa Şîa algısının Ehl-i Sünnet ile kıyası kitabın temel problemleri arasında yer almamış, yazar Giriş bölümünde Şîa-Ehl-i Sünnet kıyası yapma ihtiyacına veya metinde bu tür bir kıyasa yer vereceğine/yer vermesinin gerekliliğine işaret etmemiştir.

Giriş bölümünde eserin temel kavramlarının tanıtımı da geniş yer bulmuştur. Şîa, imam, halife, velâyet, adalet ve sahâbe gibi başlıca kavramlar sözlük ve terim anlamları bakımından incelenmiştir. Masum kavramı ise burada incelenmemiş, metin içerisinde başka bir bağlamda ele alınmıştır. Kavram incelemelerinde yazarın Ehl-i Sünnet görüşlerine de geniş yer vermesi yine göze çarpmaktadır. Mesela velâyet kavramını inceleyen yazar, Ehl-i Sünnet'in bu kavrama yaklaşımını fıkıh ve tasavvuf çevrelerinin yaklaşımları şeklinde tasnif etmekte ve bu bağlamda sufilerin velâyet kavramına yaklaşımlarına geniş bir şekilde yer vermiştir. Yine sahâbe kavramını fıkıhçılar ve muhaddislerin yaklaşımlarını tasnif ederek ele alan yazar, birkaç sayfa ayırarak ilgili yaklaşımlara dair bilgiler vermiştir. Burada yazarın muhaddisler ve fakihlerin sahâbe kavramına yaklaşımını kıyaslamasının amacı belirsizdir. Çünkü her iki yaklaşım Ehl-i Sünnet'e aittir. Yazar, konunun asıl zemini olacak İmâmiyye Şîa'sının sahâbe algısını araştırmanın birinci bölümüne bırakmıştır. Kavramların tanıtımında okuyucuyu ana konudan uzaklaştıran bu genişletme metodu yazar tarafından izah da edilmemiştir. Giriş bölümündeki yoğun Ehl-i Sünnet anlatımının faydası müphem kalmıştır. Her biri değerli bir araştırmanın ürünü olduğu görülen bu bilgiler metnin akışı bakımından olumsuz bir intiba uyandırmıştır. Bu bölümde yazarın bazı değerli tespitlerinin olduğu görülmektedir. Mesela Şîî çevrelerinde sahâbe tanımının Ehl-i Sünnet kadar önemsenmediği, Ehl-i Sünnet'in sahâbe tanımının dışına fazla çıkılmadığı tespiti önem arz etmektedir. Yazara göre, Şîî çevre imâmet meselesi ile daha güçlü ilişkisi olan sahâbenin adaleti meselesine yoğunlaşmıştır.⁴

Birinci bölüm "İmâmiyye Şîa'sına Göre Sahâbe ve Sahâbenin Adaleti" başlığını taşımaktadır. Yazar bu bölümde özellikle hadis ilmi açısından temel bir fark olarak sahâbenin adaletine İmâmiyye'nin yaklaşımını incelemiştir. İmâmiyye, Ehl-i Sünnet'in aksine sahâbenin tamamının adil oldukları anlayışını reddetmiştir. Yazar İmâmiyye'nin görüşünün, ashabin tamamını küfürle itham eden gulât kesimlerin görüşü ile sahâbenin tamamını adil kabul eden Ehl-i Sünnet görüşünün

⁴ Demir, *İmâmiyye Şîası'nda Sahâbe Tasavvuru*, 77.

arasında bir görüş olduğunu tespit etmiştir. Demir, İmâmiyye'nin sahâbeyi toplu bir değerlendirmeye tabi tutmamasının gerekçelerini de ortaya koymuştur. Buna göre sahâbenin fiillerinde bir standart mevcut değildir. Sahâbe dönemi, içerisinde kan dökmeyi, ihtilafa düşmeyi de barındırmaktadır. Bu nedenle sahâbenin içerisinde halis müminlerin yanı sıra fâsıklar ve münâfıklar da mevcuttur. Sahâbenin içerisinde İmâmiyye'nin özel konum atfettiği masum sahâbe anlayışı ise yine orijinal bir yaklaşımdır. Bu kategoride yer alan sahâbenin masumiyeti, ağızlarından çıkan her sözü nas mertebesine yükseltmiştir. Sahâbî olmak ise başlı başına bir rütbe değildir. Öyleyse İmâmiyye, sahâbeyi kendi içerisinde geniş bir tasnife tabi tutmaktadır. Yazara göre, bu tasnifin temelinde sahâbîlerin siyasi duruşları yer almıştır. Daha sonra Demir, İmâmiyye'ye göre sahâbe ile ilgili çeşitli meseleleri ele almıştır. Sahâbeyi tanıma yolları ve sahâbenin sayısı bunlar arasındadır. Burada özellikle sahâbenin sayısı meselesinde yazarın öncelikle Ehl-i Sünnet'e göre sahâbe sayısını belirlemeye çalışması ve ardından Şîa'nın görüşüne yer vererek bu bilgileri kıyaslamasına değinmemiz gerekir. Sahâbe sayısı bakımından arada büyük bir fark olması yazarın bu vurgusunun haklı olduğu ve kıyasın bu bakımdan gerekli olduğu görülmektedir. Ancak önceliğin Ehl-i Sünnet'e yönelik tespite verilmesi ve en az Şîf görüşü kadar geniş tutulması, Şîf algısını gölgede bırakmıştır. Üstelik Şîf müelliflerin Şîf oldukları belirtilmeden metinde geçiş yapılması okuyucunun görüşleri tanıması bakımından bir güçlük meydana getirmektedir. Nitekim henüz kitabın başlarında olan okuyucunun, Şîf müelliflerin isimlerine aşina olmadığı göz önünde bulundurulmalıdır.

Birinci bölümün devamında yazar, Şîa için önemi haiz olan masum sahâbe anlayışını müstakil bir başlıkla ele almıştır. Burada peygamberlerin ismet sıfatı ile Şîflerin önemseddiği masum sıfatını kıyaslamış, masumiyet anlayışının Şîfler tarafından hangi referanslarla temellendirildiğini ele almıştır. Ayrıca masum sahâbenin rivayeti ve verdiği hükmün durumunu inceleyen yazar, Şîa inancına göre Hz. Ali, Hz. Fatıma, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'e itaat etmenin farz hükmünde kabul edilmesinin neticesi olarak onlara kılıç çekenlerin Allah'ın ve Peygamber'inin emrine muhalefet ettiklerinin kabul edildiğini, bu nedenle en hafif tabirle fâsık ve günahkâr kabul edildiklerini ifade etmiştir.⁵ Demir, bu bölümde, Şîa'nın imam tasavvurunu etraflı bir biçimde okuyucunun istifadesine sunmuştur.

Yazar, hadis ilmi açısından önemli bir konu olan sahâbenin adaleti meselesini müstakil bir başlık ile de ele almıştır. Burada yazar öncelikle Şîfler için kaynak değeri yüksek olan hadis kitaplarının genel algılarına yer vermiştir. Bu eserlerde ehl-i beyt mağduriyetinin ve buna sebep olan sahâbenin temel meseleler olarak ele alındığını söylemiş ve ilgili eserlerin müelliflerinin adalet için belirledikleri kriterleri tahric etmiştir. Böylece daha önce dillendirdiği siyasi hadiselerin temel belirleyici oldukları iddiasını desteklemiştir. Burada yer aldığına göre sahâbenin

⁵ Demir, *İmâmiyye Şîasi'nda Sahâbe Tasavvuru*, 77.

adaleti ile Hz. Ali'ye göre durumları arasında güçlü bir ilişki vardır. Sahâbe Hz. Ali'nin lehine bir tavır sergilediğinde bu onun adaletini temin etmekte, aleyhine tavır aldığı anda ise bu tavır onun cerhine sebep olmaktadır. Yazar, bu bölümde Şîilerce muteber kabul edilen müelliflerin sahâbenin adaleti hakkındaki yaklaşım ve tespitlerine odaklanmıştır. Daha sonra yazar, Şîiler'in sahâbeye yönelttiği ithamların sıkça yer aldığı pasajların ardından İmâmiyye mezhebinin ilk sekiz imamının sahâbe hakkında nakledilen bazı görüşlerini ve bu görüşlerin mesnedlerini aktarmıştır. Çünkü Hz. Ali'ye göre konumu belirlenen sahâbe hakkındaki rivayetler, Ehl-i Sünnet kaynakları ile Şîa kaynakları kıyaslandığında oldukça farklı bir manzara meydana gelmektedir. Öyleyse Şîiler, Ehl-i Sünnet'e göre farklı olan anlayışlarını inşa ettikleri temeller noktasında da farklı bir yol izlemişlerdir.

Bu bölümle ilgili değerlendirmemiz gereken bir husus da ifk hadisesi anlatımı ile ilgilidir. Burada ifk hadisesini, sahâbenin adaletinin tespitindeki rolü bağlamında ele alacağını iki defa ifade eden Demir, hadisenin genel anlatımı ile konuya giriş yapmış, ifk hadisesinin kelime anlamını incelemiştir. Kavramı izah ettikten sonra, kendisinin Sünnî olarak nitelendirdiği kaynaklardan bilgiler derlemiştir. Hadisenin anlatımına yer verirken konuyla ilgisinin kurulmasının güç olduğu bazı tartışmaların yer alması dikkat çekmektedir. Resulullah'ın Hz. Aişe hakkında yapılan dedikoduların etkisinde kalıp kalmadığını tartışan yazar, onun bu dedikoduların etkisiyle hareket ettiği ile ilgili haberlerin Resulullah'ın ismet sıfatı ile bağdaşmadığı kanaatini izhar etmiş ve bu haberleri reddetmiştir. Oysa bu haberlerin sahâbenin adaleti meselesi ile ilgisi yoktur veya böyle bir bağlam metin içerisinde kurulmamıştır. Bu tür bilgiler okuyucunun dikkatini dağıtarak ana meseleden uzaklaştırmıştır.⁶ Yazar, Şîilerin muteber kaynaklarında ifk hadisesinin yer almadığını, Hz. Aişe'den hadis almayı reddeden ve onun rivayetlerine yer vermeyen Şîa'nın aynı zamanda ifk hadisesine karşı sahâbeden de hadis rivayet etmediklerini de tespit etmiştir.⁷ Oysa ifk hadisesine müdahil olması nedeniyle ele alınan Hamne bint Cahş, Hassân b. Sâbit ve Mistah b. Üsâse adlı sahâbîler Resulullah'tan hadis nakletmeleriyle bilinen sahâbîlerden değildir. Onlardan nakledilen hadis rivayeti sayısı oldukça düşüktür.⁸ Yazarın ele aldığı râvilerden biri olan Abdullah b. Übey ise münafıklığı ile bilinmektedir.⁹ Bu durumda yazarın bu tespiti ne anlama gelmektedir? Çünkü kabul etmedikleri bir hadiseye göre şahısları

⁶ Demir, *İmâmiyye Şîası'nda Sahâbe Tasavvuru*, 130.

⁷ Demir, *İmâmiyye Şîası'nda Sahâbe Tasavvuru*, 133.

⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsned-ül-İmâm Ahmed b. Hanbel* (Müessesetü'r-Risâle, 2001), 24/423; 45/121.

⁹ İzzüddîn İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-ğâbe fi ma'rifeti's-sahâbe* (Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994), 7/118; Talat Koçyiğit, "Abdullah b. Übey b. Selûl", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1988), 1/139-140.

değerlendirdikleri iddiası doğru olmasa gerektir. Çünkü yazar, Kuranda geçen ayetin nüzul sebebi ile ilgili Şîilerin oldukça farklı yaklaşımlarını ortaya koymuştur. Buna göre ilgili ayetler Şîî kaynaklarında başka nüzul sebepleri ile izah edilmiştir. Öyleyse bu hadiseyi dikkate almadıkları halde bu hadiseye karışanlarla ilgili yaklaşımlarının tespit edilmesinin anlamı nedir? İfk hadisesine yer vermedikleri bilgisinin ardından hadiseye karışan sahâbîlerden rivayet almadıkları bilgisi arasında bir bağlam kurulması ihtiyacı kendisini göstermektedir. Yazarın bu bölümde Hz. Aişe'nin cerh edildiğine dair haberlere de yer verdiği görülmektedir. İfk hadisesinin etrafında döndüğü kişi Hz. Aişe olsa da kanaatimizce onun cerh edilmesi meselesinin ifk hadisesi ile ilgisi yoktur. Zaten böyle bir bağlamı yazar da kurmamıştır. Bizzat yazar eserin birçok pasajında Hz. Aişe'yi Hz. Ali ile mücadelesinden dolayı cerh ettiklerini belirtmiştir. Bu durumda yazarın, sahâbenin adaletine etki eden olaylar başlığı altında ele aldığı ifk hadisesinin Şîa nezdinde sahâbenin adaleti ile ilişkisini yeterince izah edemediği görülmektedir.

Eserin ikinci bölümü "İmâmiyye Şîası'na Göre Sahâbîlerin Ta'dîl ve Cerhi Meselesi" başlığını taşımaktadır. Bu bölüme yazar, ta'dîl meselesi ile başlamakta ve bir râvinin ta'dîl edilmesi için Şîa'nın aradığı şartları incelemektedir. Buna göre Şîa, bir râvinin Müslüman, akıllı, baliğ, imamî (İmâmiyye müntesibi olmak), adil ve zabt sahibi olması durumunda onu ta'dîl etmektedir. Şîa'da râvinin cerh ve ta'dîlinin oldukça geç bir dönemde başladığını ifade eden yazar, bu konuda Şîa'nın kendisi savunduğunu belirtmiş, erken dönemde yazılan eserlerin siyasi hadiseler, çekişmeler ve fitne olayları nedeniyle kaybolduğu şeklinde savunmalarına yer vermiştir. Hicrî IV ve V. asırlar Şîa'nın bu ilimle ilgili temel eserlerinin yazıldığı zaman dilimi olduğunu ifade eden Demir, aynı zamanda bu eserlerin isimlerine de yer vermiştir.

Demir, İmâmiyye Şîası'nın sahâbîleri ta'dîl eden ayet ve rivayetlere yaklaşımını belirlemeye çalışmış, Ehl-i Sünnet'in sahâbeyi ta'dîl ederken en fazla başvurdukları ayet ve rivayetleri merkeze aldığını, böylece Şîa'nın kendisinin dışındaki görüşlere yaklaşımını belirlemeyi amaçladığını söylemiştir. Ancak yazar, söz konusu ayetlerin sahâbeyi ta'dîl ettiği görüşünün hangi Sünnî müelliflere ait olduğuna dair çok az referans kullanmıştır. Ayrıca başlıkta "İmâmiyye'nin Sahâbîleri Ta'dîl Eden Âyetler ve Rivayetlere Yaklaşımı"¹⁰ ifadelerinin kullanılmasını eleştirebilir. Çünkü yazar burada ele aldığı ayet ve rivayetlerin sahâbeyi ta'dîl ettiği iddialarının Ehl-i Sünnet'e ait olduğunu başlığa yansıtmamıştır. Bu başlıktan anlaşılan ayetlerin ve rivayetlerin doğrudan sahâbeyi ta'dîl anlamı taşıdıklarıdır. Bunların kesin bilgiden ziyade birer görüşü temsil ettikleri başlıkta da ihsas ettirilmelidir.

¹⁰ Demir, *İmâmiyye Şîası'nda Sahâbe Tasavvuru*, 220.

Bu bölümde yazar, Ehl-i Sünnet tarafından sahâbeyi ta'dîl ettiği öne sürülen ayetleri Şîa'nın reddetme biçimlerini, Ehl-i Sünnet'in bu görüşlerine muarız gördükleri ayetlerle karşılık vermelerini ele almıştır. Demir de zaman zaman Şîa'nın görüşlerini eleştirmiştir. Mesela sahâbenin "ilk öncüler" oldukları ifade edilen ayet Ehl-i Sünnet tarafından sahâbenin tamamını ta'dîl ettiği görüşü, Şîa tarafından reddedilmiştir. Onlar bununla sahâbenin tamamının kastedildiğinin kabul edilemeyeceğini savunmuştur. Yazar ise, Ehl-i Sünnet'in bu görüşünün isabetli olduğunu kabul ettiğine dair ifadeler kullanmıştır. O, ilgili ayet, literal bir okumaya tabi tutulduğunda, ayette hicrette ve yardımda bulunma faaliyetlerinin öne çıktığını, bu eylemi gerçekleştirenlerin tamamının ayetteki hükmün kapsamına dahil edilmesi gerektiğini, diğer kötülüklerin, Allah'ın rızasına ulaştırdığı ifade edilen bu kazanıma zarar veremeyeceğini ifade etmiştir.¹¹ Yine o Şîa'nın görüşünü eleştirirken sahâbîlerin hatalarının gündeme getirilerek onların Allah rızasına ulaşmadıklarının kanıtlamayacağını, çünkü bu hatalardan dolayı onları işleyenlerin pişmanlık duymalarının, buna bağlı olarak tövbe etmelerinin imkan dahilinde olduğunu, Şîa müfessirlerinin ise bundan haberdar olma imkanlarının olmadığını savunmuştur. Bu sahâbîler günah işlemiş olsalar bile samimi bir kalple tövbe etmeleri halinde Allah'ın ayette zikrettiği mükafata nail olmaları da mümkün olmaktadır.¹² Yazar, burada Ehl-i Sünnet görüşünü benimseyerek diğerini reddederken iki tür delil getirmiş olmaktadır. Birincisi ayetin literal okunması gerektiğidir. İkincisi ise Şîa'nın öne sürdüğü hataların affedilmiş olabileceği iddiasıdır. İkinci delilin esas alınması durumunda Ehl-i Sünnet'in de görüşünün şüpheli olacağını belirtmemiz gerekir. Çünkü sahâbînin samimi bir kalple Allah'a yönelip yönelmediğini belirleme noktasında Şîa ile Ehl-i Sünnet aynı olanaklara sahiptir.

Yazarın eleştirdiği bir yaklaşım da sahâbenin Resulullah'ın yoldaşları olduğu ayetin kapsamının Şîa tarafından sınırlandırılmasıdır. Buna göre Ehl-i Sünnet, "Muhammed Allah'ın Resülü'dür. Onunla beraber olanlar da kafirlere karşı çetin ve metin, kendi aralarında merhametlidirler. Onları rükû edici, secde edici olarak görürsün. Onlar Allah'tan daima fazl-ı kerem ve rıza isterler. Secde izinden meydana gelen nişanları yüzlerindedir"¹³ ayetinden hareketle sahâbeyi ta'dîl ederken Şîa, ayette beş vasfı geçtiğini ve burada yer alan övgüye ancak bu beş vasfı bünyesinde toplayan sahâbîlerin nail olabileceğini savunarak ayetin kapsamını sınırlamıştır. Mesela Mekke'nin fethinden sonra Müslüman olanlar ayetin kapsamının dışında tutulmuştur. Yazar bu görüşü eleştirerek ayetin zikredilen vasıflara sahip olanları Resulullah ile beraber olduklarını söylemediğini, onunla birlikte olanların bu

¹¹ Demir, *İmâmiyye Şîasi'nda Sahâbe Tasavvuru*, 226.

¹² Demir, *İmâmiyye Şîasi'nda Sahâbe Tasavvuru*, 227.

¹³ Fetih 48/29.

vasıflara sahip olduğunu söylediğini savunmuştur.¹⁴ Yazar, bazı ayetlere dayanarak Şîa'nın sahâbeyi övdüğüne dair bilgilere de yer vererek sahâbîler hakkında olumlu görüşlerinin, söz konusu imâmet ve hilâfet meselesi olduğunda sahâbeyi tenkit etmelerinin bir çelişki olduğunu savunmuştur.¹⁵ Ancak burada yazarın bu iddiasını destekleyecek yeterli bilgiye yer vermemesi dikkat çekmektedir. Çünkü yazar Şîa tarafından övülen sahâbenin vasıflarını, isim veya gruplarını belirlememiştir. Oysa bu çelişki ancak Şîa'nın övgü ve yergiyi aynı sahâbîler veya gruplar hakkında kullandığında meydana gelecektir. Bu bölümde yer alan bilgiler esas alındığında Şîa'nın sahâbe hakkında zaman zaman olumlu görüş beyan etmeleri, sahâbenin tamamını aynı övgü veya tenkite tabi tutmamaları anlayışı ile uyumlu görünmektedir. Nitekim onların ayetlerde geçen övgüleri tamamen reddetmedikleri, daha çok bunların sahâbenin tamamını kapsadığına dair Ehl-i Sünnet görüşünü eleştirdikleri, bizzat yazarın bu bölümde ortaya koyduğu bir düşüncedir. Burada yazar, Şîa'nın çelişkili gördüğü başka bir yaklaşımına da temas etmiştir. Şîa, sahâbenin hatalarını ve bunların ayetlerde yer almasını vurgularken onların tövbe edip affedildiklerine dair bazı ayetlerin de mevcut olduğunu dikkate almadığını ve bunların görmezden geldikleri eleştirisini ortaya koymuştur.¹⁶ Yine onların bir rivayete dayanarak sahâbeyi “en hayırlı nesil” olarak kabul ettiklerini ifade eden yazar, Şîa'nın sahâbeyi sert bir dille tenkit etmesini çelişki olarak görmüştür.¹⁷

Bu bölümde yazar Şîa'nın, ayetlerin umum ifade ettiklerini reddetme, ayetleri bazı şahıslarla sınırlama, nüzul sebepleri ile ilgili farklı rivayetleri benimseme yolları ile Ehl-i Sünnet'in sahâbenin ta'dîline yorumladığı ayetleri, kendi sistemi içerisinde ele alarak anlamlandırıldığını ortaya koymuştur. Özellikle iç savaşlarda her iki tarafın haklı olduğu, yanlış içtihat sonucu savaşanların içtihatlarından dolayı bir sevap alacakları gibi Ehl-i Sünnet yaklaşımları, Şîa tarafından mantık dışı olarak nitelendirilmiştir. Ehl-i Sünnet'in sahâbeyi ta'dîl ettiğini kabul rivayetleri de ele alan yazar, Şîa'nın bunları sened ve metin tenkidine tabi tutarak reddettiklerini ortaya koymuştur. Bedir ehline cennetin vacip olduğuna dair rivayetler bunların başında gelmektedir.¹⁸

Buradan itibaren yazar, Şîa'nın sahâbeyi cerh etmesine mesned teşkil ettiğini ileri sürdükleri ayet ve rivayet delillerini incelemeye koyulmuştur. Bu defa Ehl-i Sünnet merkezli bir mukayeseden ziyade Şîa yaklaşımını öne çıkaran tasnif dikkat çekmektedir. Bu bölümde yazar, sahâbenin irtidat ettiğine dair Şîî görüşü önemsemiş görünmektedir. Bu bağlamda yazar, Şîî alimlerin görüşlerini sıralamış ardından “Hadis ve tarih kaynaklarına göre...” şeklinde başladığı bir paragrafta

¹⁴ Demir, *İmâmiyye Şîasi'nda Sahâbe Tasavvuru*, 240.

¹⁵ Demir, *İmâmiyye Şîasi'nda Sahâbe Tasavvuru*, 243.

¹⁶ Demir, *İmâmiyye Şîasi'nda Sahâbe Tasavvuru*, 244.

¹⁷ Demir, *İmâmiyye Şîasi'nda Sahâbe Tasavvuru*, 245.

¹⁸ Demir, *İmâmiyye Şîasi'nda Sahâbe Tasavvuru*, 248.

irtidat hadisesine konu olan kabileleri tasnif etmiştir. Ardından Şîî görüşleri ele almaya devam etmiştir. Bu paragrafın bağlamdan kopuk olduğunu ifade etmemiz gerekir. Nitekim Şîî görüşlerin sıralandığı bu akış içerisinde hadis ve tarih kaynaklarından kastedilenin hangi gruba ait literatür olduğu belirtilmediği gibi, irtidat hareketlerini bazı kabilelerle sınırlayan görüşler yorumlanmamış ve diğer görüşlerle ilgisi kurularak metne adapte edilememiştir.¹⁹ Yazar bu bölümde Şîîlerin ayetleri bağlamlarından kopararak sahâbenin aleyhine yorumlamalarını da eleştirmiştir. Mesela yazara göre, “*Kendileri için hidayet yolu belli olduktan sonra dinden dönenleri şeytan aldatmıştır*” ayetinin siyak ve sibakından, Ehl-i Kitab hakkında nazil olduğu hemen anlaşılmaktadır. Oysa Şîa bu kişilerin Ebû Bekir, Ömer ve Osman olduklarını iddia etmiştir. Yazarın burada ayet metnini ve ayetin tefsirini referans kullanmadan ele alması dikkat çekmektedir.²⁰ Eserin bu kısmı ise kanaatimizce Şîa'nın görüşlerine yoğunlaşması ve onların Ehl-i Sünnet'ten farklı yaklaşımlarının çehresini ortaya koyması bakımından en güçlü bölümdür. Çünkü burada yazar, Şîa'nın hem farklı bir noktasına odaklanarak yorumlar geliştirdikleri farklı rivayetleri hem de kaynaklarda görülmesine aşına olunmayan rivayetleri bir araya getirmiştir. Burada iddia edilenlere göre sahâbe muhtelif hatalar işlemiştir. Hz. Peygamber'in hakemliğine tam teslim olmadıkları, Resulullah'ı incittikleri, sözleriyle eşlerine eziyet ettikleri, görgü kurallarını çiğnedikleri, ticaret ve eğlenceyi tercih ettikleri, Resulullah'ın hükmüne itiraz ettikleri, savaştan geri kaldıkları, kaçtıkları ve korktukları durumlar meydana gelmiştir. İçlerinde münafıklar, kalplerine imanın sirayet etmediği bedeviler, kalplerinde şüphe ve hastalık bulunanlar, zekât vermekten kaçınanlar, Müslümanlar aleyhine casusluk yapanlar mevcut olmuştur. Yazar bu görüşleri mesnedleri ile birlikte ele almıştır. Şîa'ya göre bu nedenlerle sahâbenin bir kısmı fisk ile itham edilmişler, zaman zaman Kur'an'ın ikazlarına muhatap olmuşlardır. Bu yaklaşımlara konu olan rivayetler Ehl-i Sünnet cihetinde farklı bir okumaya tabi tutulmaktadır. Zaman zaman ara bilgilerin uzatıldığını da belirtmemiz gerekir. Şîa'nın sahâbenin içerisinde münafıkların olduğu görüşünün ele alındığı bölüm bunlardandır. Burada yazar, Şîa'nın münafıklar hakkında kesin bir liste olmaması ve inkarlarının gizli olması nedeniyle sahâbe içerisinde zikredildikleri görüşüne yer vermiş, bu hususu sahâbenin cerhinde delil olarak kullandıklarını ifade etmiştir. Ardından yazar, Münâfikûn Suresi'nde sıralanan münafıkların özelliklerini maddelemiştir. Yazar, bununla sahâbenin içerisinde münafıkların olduğunu kabul eden Şîî görüşüne karşın bu ayette yer alan özellikler yoluyla münafıkların tespit edilebilerek sahâbenin dışında tutulabileceğini savunmuştur. Bu düşünceye ayetlerde zikredilen özelliklerin şahıslara izafe edilmesinde göreceli yaklaşımların meydana

¹⁹ Demir, *İmâmiyye Şîasi'nda Sahâbe Tasavvuru*, 253.

²⁰ Demir, *İmâmiyye Şîasi'nda Sahâbe Tasavvuru*, 256.

geleceği itirazı yöneltilebilir. Bu bilgilerin Şîî görüşleri ile bağlamı ise kurulmamıştır.²¹ Bu bölümde yazar, özellikle savaştan kaçma meselesinde Şîa'nın, sahâbenin affedildiğine dair ifadelerin ayetlerde yer almasını ihmal ettikleri eleştirisini getirmiştir. Ayrıca savaştan korkmanın veya isteksiz davranmanın insani bir yönü olduğunu ifade etmiştir. Ayetlerde geçen ifadelerin sahâbeyi cerh etmediğini, ikaz ettiğini savunmuştur.²²

İkinci bölümde yazarın “Casusluk Yapan Sahâbîler” başlığının altında Mekkelilere Müslümanların savaş hazırlığını Mekkelilere haber vermeye çalışan Hâtıb b. Ebû Beltea'nın hadisesini ele alma biçimi de dikkat çekmektedir. Yazar, hadiseyi kısaca izah etmiş ve ardından bu meselenin Şîî tefsirlerinde aktarılmakla yetinildiğini, bu hadise üzerinden sahâbeye yönelik tenkitlerin mevcut olmadığını ifade etmiştir. Bu durumda yazarın bu hususu neden Şîa'nın sahâbeyi cerh etme sebepleri arasında saydığı sorusunu akla getirmektedir. Hadise Resulullah'ın affi ile sonuçlanmış, Şîîler tarafından da itham sebebi olarak kullanılmamışsa bu tasnifte yer alması da gerekli değildir.²³ Bu bölümün neticesinde yazar, sahâbenin cerhi için delil getirilen ayetlerin daha çok münafıklar ve Ehl-i Kitab ile ilgili olduğunu, bunların bağlamlarından koparılarak sahâbeye yorumlanmasının bilimsellikten uzak bir yaklaşım olduğunu ifade etmiştir.²⁴

Yazarın ikinci bölümün sonunda yer verdiği bir düşüncesini de ele almamız gereklidir. Yazar, Şîa'nın sahâbeye yönelttiği çeşitli menfi ithamları sıraladıktan sonra bunları bir kez daha reddetmiştir. Burada yazar, sahâbenin her yönüyle ümmete rol model olduklarını savunmuştur. Ancak yazarın “Allah'ın sahâbe üzerinden ümmete mesaj verdiği”²⁵ ifadelerini sorunlu bulduğumuzu belirtmemiz gerekir. Yazara göre sahâbenin Allah tarafından ayet ve hadisler üzerinden tenkit edilmeleri ümmete yapılmaması gereken davranışları, övgüler de yapılması gereken davranışları göstermektedir. Oysa bu ifadeler, sahâbenin davranışlarını ilahî saiklerle ilişkilendirme riski barındırmaktadır. Bu açıdan ele alındığında sahâbenin ilahî bir güçle yönlendirildiği, Allah'ın takdiri ile iyilik ettikleri veya hata işledikleri ve bunun diğer insanlığın ders çıkarması amacıyla matuf olduğu düşünceleri doğmaktadır. Bu düşünce pek çok açıdan eleştiriye tabi tutulabilir.

Eserin üçüncü bölümü “İmâmiyye Şîası'nın Ta'dîl veya Cerhettiği Sahâbîler ve Onlardan Gelen Rivayetlerin Değerlendirilmesi” başlığını taşımaktadır. Bu bölümde yazar, daha önce kriterlerini tespit ettiği cerh ve ta'dîl paradigması tarafından belirlenen adil ve mecruh sahâbîlerin isimlerine yer vermiştir. Yazar bu bölüme Hz. Ali'nin biyografisi ile başlamıştır. Hz. Ali'nin Şîa kaynaklarında yer alan portresi tespit edilmiştir. Bu bağlamda Şîa'nın delil olarak kullandığı rivayetler, Hz.

²¹ Demir, *İmâmiyye Şîası'nda Sahâbe Tasavvuru*, 276.

²² Demir, *İmâmiyye Şîası'nda Sahâbe Tasavvuru*, 286-288.

²³ Demir, *İmâmiyye Şîası'nda Sahâbe Tasavvuru*, 289.

²⁴ Demir, *İmâmiyye Şîası'nda Sahâbe Tasavvuru*, 291.

²⁵ Demir, *İmâmiyye Şîası'nda Sahâbe Tasavvuru*, 318.

Ali'ye verdiği isimler ve onun nitelikleri hakkında bilgiler vermiştir. Yazar burada Hz. Ali'nin aldığı lakaplarla ve nitelikleri ile ta'dîl edilmesi arasında ilişki kurulduğunu ifade etmiştir. Aynı anlatım ehl-i beyt mensupları için de söz konusudur. Yani yazar, kendilerine Şîa tarafından verilen lakaplarla bu sahâbilerin ta'dîl edildiklerini söylemiştir. Yazarın ifadelerinden bu lakapların bazıları sahâbeyi ta'dîl etme amacı taşımaktadır.²⁶ Ancak yazarın bu bölümün başında Şîa'nın sahâbeyi ta'dîl etmesinden kastını izah etmemiş olması bu anlatımda bir muğlaklık meydana getirmiştir. Çünkü bu lakapların siyasi yönünün ağırlıklı olduğu ve imâmet meselesi ile ilişkisinin güçlü olduğu yazarın da kabul ettiği bir husustur. Öyleyse bu anlatımda yer alan ta'dîl lafzının belirlenmesi gerekmektedir. Yazarın ta'dîl kavramını hadis ilmine mahsus mu kullandığı, yoksa Şîa'da ta'dîlin masumluk gibi bir anlam mı taşıdığı konusunu müphem bıraktığı görülmektedir. Aksi takdirde yazarın onların ta'dîl edilmeleri için kullanıldığını ifade ettiği tüm lakapların sırf hadis ilminde kendilerinden rivayetin alınmasına olanak sağlayan isimler olduğunu kabul etmek gerekmektedir. Oysa Şîa'nın Hz. Ali ve taraftarları için izlediği bu yöntem, onların iç savaşlardaki haklılıklarını ve böylece hilafetin Hz. Ali'nin hakkı olduğunu kanıtlamaya yönelik yaklaşımlardır. Bu bölümde yer alan Mikdâd b. Esved'in biyografisinde de ayrıca Resulullah'ın ta'dîl etmesi, Hz. Ali'nin ta'dîl etmesi şeklinde ifadeler kullanan yazar, bu ifadelerin Şîa müelliflerine mi ait olduğunu belirlememiştir.²⁷ Resulullah'tan veya sahâbeden nakledilen rivayetler yoluyla usûlcülerin râvileri ta'dîl etmeleri meselesi bilinmektedir. Ancak Resulullah'ın ta'dîl etmesi dendiğinde farklı bir anlam doğmaktadır. Bu durumda mesele ya sözünü ettiğimiz ta'dîl lafzının çalışmadaki karşılığının bölümün başında belirlenmemesinden ya da iddianın kimlere ait olduğunun anlaşılmasından kaynaklanan bir muğlaklığa sahiptir. Yine yazar, Şîa'nın "Hz. Ali'yi ve imâmetini ta'dîl etmeye çalıştıklarını" söylemiştir.²⁸ Burada ise ta'dîl başka bir anlamda kullanılmış görünmektedir.

Yazar, Şîa'nın ta'dîl ve cerh ettiği diğer sahâbe hakkında kullandığı lakapların da tespitine önem vermiştir. Her sahâbe hakkında tespit edilen bu lakapların, Şîa'nın sahâbe anlatımında önemli bir yeri olduğu anlaşılmaktadır. Yazarın bazı lakapları doğrudan Arapça ismiyle bazılarını ise tercüme ederek verdiğini de belirtmemiz gerekir. Bu bölümde yazar, Şîa'nın ta'dîl ettiği bilinen 21 sahâbîye yer vermiştir. Daha sonra bunların dışında ta'dîl edilen sahâbîlerin de olduğunu, burada siyasi hadiselerin merkezinde oldukları için Şîa'nın önemsedığı sahâbîlere yer verdiğini ifade etmiştir. Yine önemli bir bilgi olarak siyasi vakalar ortaya

²⁶ Demir, *İmâmiyye Şîasi'nda Sahâbe Tasavvuru*, 356.

²⁷ Demir, *İmâmiyye Şîasi'nda Sahâbe Tasavvuru*, 361, 369.

²⁸ Demir, *İmâmiyye Şîasi'nda Sahâbe Tasavvuru*, 395.

çıkmadan vefat eden sahâbenin ta'dîl edildiklerini kaydetmiştir.²⁹ Konu bağlamında önemli gördüğümüz bu bilginin dipnotta yer alması dikkat çekmektedir. Yine yazar, Şîa tarafından ta'dîl edilen sahâbenin ta'dîl gerekçeleri arasında ibadete düşkünlüklerinin, zühd ve takva sahibi olmalarının vurgulandığını, cerh ettikleri sahâbenin bu vasıflardan yoksun oldukları izleniminin oluşturulduğunu, yoksa cerh edilen Hz. Ebû Bekir'in manevi hayatının ta'dîl edilen Ebû Zer'inkinden aşağı kalır bir yanının olmadığını savunmuştur.³⁰

Bundan sonra yazar, ta'dîl edilen sahâbeden Kütüb-i Erbaâ'da nakledilen rivayetleri incelemeye geçmiştir. Burada yer alan ilk tespit, Şîa'nın hilafet hakkının Hz. Ali'ye ait olduğu savına delil olarak kullandığı meşhur rivayetlerin hiçbirinin Hz. Ali kanalıyla nakledilmemiş olduğudur. Diğer râvilerin bazı rivayetlerine yer vermiş ve bunların imâmetle ilgililerini tartışmıştır. Rivayetlerin konularını gruplandırarak yazar, bunlardan aktarılan rivayetlerin çok azının imâmet ile ilgisinin olduğunu tespit etmiştir. Yine sahâbeden nakledilen rivayetlerin sayısının imamlardan nakledilen rivayetlerin sayısından oldukça düşük olduğunu yazarın tespitlerinden. Yazarın burada yer alan başka bir düşüncesi de Şîa'nın en muteber gördüğü sahâbîden az sayıda hadis nakletmesinin adaletin tam olarak kıstas alınmadığını göstermesi şeklindedir. Çünkü Ehl-i Sünnet kaynaklarında bu sahâbîlerden nakledilen rivayetler daha fazladır.³¹ Yazarın bu kıyası faydalı olsa da akla Şîa'nın hadis kabulünde adaletin tek kıstas mı olduğu sorusu akla gelmektedir. Yani hadisi nakleden diğer râvilerin durumları, senede dair hususlar ve metin tenkidi gibi hadis usulünün diğer meselelerinin değerlendirmelerde yer almadığı görülmektedir. Yine yazar burada, imamların Resulullah'a mülâki olmadıklarının bilinmesine rağmen onların hadislerinin tartışmasız bir biçimde kabul edilmesini eleştirmiştir.³²

Üçüncü bölümde yazar, adı geçen her sahâbînin hayat hikayesini kısaca ele almış ve bunun gerekçesini izah etmiştir. Buna göre Şîa bir sahâbînin adaletini ancak Hz. Ali taraftarlığı veya karşıtlığına göre belirlemektedir. Öyleyse bu şahısların Hz. Ali'nin safında yer alıp almadıklarını belirlemek için hayat hikayelerine kısaca değinmek gerekmektedir. Aynı şekilde cerh edilen sahâbîlerin de mecruh olmalarına sebep olan hadiseler bağlamında kısaca hayat hikayelerine yer verilmesi gerektiğini ifade etmiştir.³³ Oysa yazarın daha çok doğum, vefat ve özet bilgi mahiyetinde bazı bilgilerden derlediği bu kısa hayat hikayelerinin bahsettiği türden bilgiler ihtiva etmediği ve anlatımına zemin hazırlamayan, meseleden kopuk bilgilerin ağırlıklı olduğu görülmektedir. Bu biyografilerin Şîa kaynaklarından derlenmiş olmasının Şîa'nın sahâbe tasavvurunu tamamlayıcı bir

²⁹ Demir, *İmâmiyye Şîasi'nda Sahâbe Tasavvuru*, 394.

³⁰ Demir, *İmâmiyye Şîasi'nda Sahâbe Tasavvuru*, 395.

³¹ Demir, *İmâmiyye Şîasi'nda Sahâbe Tasavvuru*, 403.

³² Demir, *İmâmiyye Şîasi'nda Sahâbe Tasavvuru*, 403.

³³ Demir, *İmâmiyye Şîasi'nda Sahâbe Tasavvuru*, 321, 404.

parça olabileceği düşünülebilir. Ancak yazar bu bilgileri daha çok kendisinin Ehl-i Sünnet'e ait olduklarını söylediği kaynaklardan derlediği dikkat çekmektedir. Bu bölümde yer alan bu kısa biyografiler, ele alınan sahâbe sayısı düşünüldüğünde eserin hacmini büyük ölçüde arttırmıştır. Üstelik okuyucunun dikkatini dağıtarak ana meseleden kopmasına sebep olmuştur.

Bu bölümde yazar, aynı rivayete mezheplerin yaklaşımlarının farkına dair bilgilere de yer vermiş, Şîî kaynaklarda geçen bazı rivayetlerin Ehl-i Sünnet kaynaklarında hiç yer almadığına dair tespitler yapmış, Şîîlerin sahâbeyi Ehl-i Sünnet kaynaklarında da yer alarak farklı yorumlanan bazı rivayetler üzerinden cerh etmesini eleştirmiştir. Cerh edilen sahâbîlerle ilgili Şîî kaynaklarına yer alan rivayetlerin bu kısımdan itibaren ağırlıklı olarak yer alması, okuyucuya ilgili sahâbe hakkında Şîî'nin tasavvurunu tespit etme imkânı sunmaktadır. Yine Ehl-i Sünnet nezdinde kabul gören bazı hadisleri Şîîlerin reddettikleri ortaya konmuştur. Yazar, ara ara cerh edilen sahâbîlerin rivayetlerine Şîîlerin yaklaşımına dair de bilgi vermiştir. Buna göre Şîîler cerh ettikleri bu sahâbîlerin büyük bir kısmından hiç hadis almamışlardır. Bazı sahâbîlerin ise hadislerini tasnif ederek bir kısmını kabul etmişlerdir. Mesela Ebû Hureyre'nin hadislerinin sadece cennet ve cehennemle ilgili olanlarının alınabileceğini, diğerlerinin muteber olmadıklarını kabul etmişlerdir.³⁴ Burada yazarın tespit ettiği önemli bir husus, Şîîlerin Ebû Hureyre'yi cerh etmelerine rağmen Hz. Ali lehine aktardığı bir rivayeti almakta beis görmedikleridir. Üçüncü bölümün anlatımının bir paragrafında yazar, Şîî dünyasına ait iki geleneğe söz etmekte ve sahâbe hakkında kullandıkları lakaplara yaklaşımları bakımından bu iki geleneği kıyaslamaktadır. Bunlardan birini Ahbârî, diğerini Usûlî gelenek olarak ifade eden yazar, Ahbârî geleneğe mensup eserlerin, kendisinin tespit ettiği lakaplara yer verdiklerini, Usûlî gelenek mensuplarının ise bu lakapları kullanmadıklarını, bununla birlikte sahâbe tasavvuru konusunda benzerlik gösterdiklerini tespit etmiştir.³⁵ Ancak yazarın daha önce bu gelenekler hakkında bilgi vermediği ve kullandığı pasajda da bu geleneklerin Şîî dünyası için ne anlam ifade ettiğini ve kendisinin bu kıyası neden yaptığını izah etmediğini belirtmemiz gerekir. Bu bölümdeki önemli bir tespit ise Şîî kaynaklarında tekfir ederek mecruh kabul ettikleri sahâbeden nakledilen rivayetlerin yer almasıdır. Ayrıca yazar, mecruh sahâbeden hadis kabul edilmesinin yanı sıra Şîî'nin ta'dîl ettiği sahâbeden çok az sayıda hadis naklettiklerini, böylece tutarsız bir tavır sergilediklerini ifade etmiştir. Ayrıca Şîî, Ehl-i Sünnet'in muteber hadis kaynaklarını reddetmekle birlikte kendi görüşlerini destekleyen bir rivayet söz konusu olduğunda bu kaynaklardan

³⁴ Demir, *İmâmiyye Şîasi'nda Sahâbe Tasavvuru*, 500.

³⁵ Demir, *İmâmiyye Şîasi'nda Sahâbe Tasavvuru*, 523.

faydalanabilmişlerdir. Bu tespitler önemli olmakla birlikte yazarın buna dair birkaç örneğe yer vermesinin faydalı olacağı kanaatindeyiz.

Yine yazarın bu bölümde göze çarpan bir çıkarımı Şîa'nın sahâbenin irtidat iddialarının kabul edilmesi halinde bu hususun Resulullah'ın tebliğ vasfına halel getireceği düşüncesidir. Demir, Resulullah'ın hayatı boyunca eğittiği sahâbenin vefatının hemen ardından irtidat etmelerinin Resulullah'a irca eden bir yönü olduğunu savunmuştur.³⁶ Şîanın sahâbenin irtidat ettiğine dair görüşlerini genişçe işleyen yazar, onların imâmet meselesini iman ile ilişkilendirdiklerini, bu nedenle de Hz. Ali'ye biat etmeyenlerin irtidat ettiklerini kabul ettiklerini ifade etmiştir.³⁷ Yine o, Şîa'nın sahâbenin münafıklığına dair iddialarını yeniden değerlendirmiş ve Belâzürî'nin eserinde yer alan münafıkların listesine yer vererek bunların içerisinde Şîa'nın münafık kabul ettikleri sahâbenin yer almadığını beyan etmiştir. Yazara göre Şîa, ayet ve hadislerden bazı ölçütler belirleyerek buna göre sahâbeyi münafık ilan etmişse de bu ölçütler yetersizdir.³⁸ Görüldüğü gibi bu bölümde Şîilerin ithamlarına verilen cevaplar geniş bir yer tutmuştur. Ayrıca yazar, bölümün çeşitli pasajlarında yaptığı kritikleri bir araya getirerek başlıklar oluşturmuştur. Bu da birçok düşüncenin tekrar edilmesine sebep olmuştur.

Eserde tarihî rivayetlere yaklaşım bakımından bazı hususları değerlendirmemiz gerekmektedir. Yazar, siyasi, dolayısıyla tarihî hadiselerle ilgisi yoğun olan sahâbe tasavvurunu tespit ederken tarihî bilgilere sıkça başvurmuştur. Öncelikle birçok yerde tarihî bilgilerin referansları belirtilmeden verildiği dikkatimizi celbetmiştir. Üsâme b. Zeyd'in sahâbenin iç mücadelesinde tarafsız kaldığı,³⁹ Resulullah'ın teravih namazı uygulaması ve Hz. Ömer döneminde uygulamanın değiştirilmesi,⁴⁰ Hz. Ömer'in cenaze namazında tekbir sayısını dörde indirmesinin kişilerin faziletlerinin azlığına yorumlanmaması ile ilişkili olması,⁴¹ mut'a nikahı ile ilgili verilen bilgiler,⁴² Hz. Osman'ın bid'at olarak nitelenen uygulamaları,⁴³ içkinin hicretin IV. yılında haram kılındığı, Amr b. el-Âs'ın Mekke'nin fethine yakın bir zamanda Müslüman olduğu,⁴⁴ fitne hadiseleri esnasında Ebû Hureyre'nin dağa kaçmasının korkaklığından değil Müslüman kanı dökmek istememesinden kaynaklanması,⁴⁵ Ebû Hureyre'nin Emevî ailesine yakın

³⁶ Demir, *İmâmiyye Şîasi'nda Sahâbe Tasavvuru*, 531.

³⁷ Demir, *İmâmiyye Şîasi'nda Sahâbe Tasavvuru*, 533.

³⁸ Demir, *İmâmiyye Şîasi'nda Sahâbe Tasavvuru*, 536-539.

³⁹ Demir, *İmâmiyye Şîasi'nda Sahâbe Tasavvuru*, 387.

⁴⁰ Demir, *İmâmiyye Şîasi'nda Sahâbe Tasavvuru*, 436.

⁴¹ Demir, *İmâmiyye Şîasi'nda Sahâbe Tasavvuru*, 437.

⁴² Demir, *İmâmiyye Şîasi'nda Sahâbe Tasavvuru*, 439.

⁴³ Demir, *İmâmiyye Şîasi'nda Sahâbe Tasavvuru*, 462.

⁴⁴ Demir, *İmâmiyye Şîasi'nda Sahâbe Tasavvuru*, 489.

⁴⁵ Demir, *İmâmiyye Şîasi'nda Sahâbe Tasavvuru*, 501.

durması, iç savaşlarda tarafsız kalması⁴⁶ gibi birçok bilginin kaynaklarının belirtilmediği görülmüştür.

Yine Demir'in bazı tarihî bilgiler üzerine geliştirdiği yorumlar, bu bilgilerin referanssız olması nedeniyle sorunlu görünmektedir. Mesela yazar, Hz. Ebû Bekir'in Resulullah ile hicret yolculuğu esnasında mağarada geçtiği rivayet edilen sürecin Şîîler tarafından Hz. Ebû Bekir'in korkaklığına yorumlanmasını eleştirmektedir. Yazara göre, Hz. Ebû Bekir'in mağarada korktuğu doğrudur. Ancak onun korkusu şahsı ile ilgili bir korku değildir. O, Resulullah'a gelebilecek bir zararın ümmetin helakine yol açacağını düşünmüş olabilir.⁴⁷ Düşünmüş olabileceği ihtimalinin burada yazarın görüşüne mesned teşkil etmesi için bunun mutlaka bir rivayete dayanması gerekir. Yani Hz. Ebû Bekir'in böyle bir beyanı yoksa onun düşüncesini tespit edebilmenin imkânı nedir? Eğer böyle bir beyanı varsa bunun mutlaka metinde belirtilmesi gerekir. Kaldı ki yazar, birçok yerde Şîîleri mesnedsiz yorumlar yapma noktasında eleştirmiştir. Hemen aynı sayfada Hz. Ebû Bekir aleyhine yapılan bir yorum hakkında yazar yorum sahibini "niyet okuyuculuğu" yapmakla itham etmiştir.⁴⁸ Yine o, Hz. Ebû Bekir'in Bedir Savaşı esnasında çardakta tutulması ile ilgili rivayeti Şîî ithamlarına karşı yorumlarken Resulullah'ın Hz. Ebû Bekir'i çardakta tutmasının sebebinin Hz. Peygamber'i koruması, Kureyş'in ileri gelenlerinden olması ve savaş stratejisi hakkındaki maharetlerinden biri olabileceğini ifade etmiştir.⁴⁹ Her üç yorum da herhangi bir bilgi üzerine geliştirilmemiştir. Hz. Ebû Bekir'in Kureyş'in ileri gelenlerinden olmasından dolayı çardakta tutulduğu yorumu ise sorunludur.

Yine Hz. Fatıma'nın Fedek arazisi meselesini ele alan yazar, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'in, arazinin mülkiyetinin kendisine ait olduğuna dair şahit getirmesini istediklerini, Hz. Fatıma'nın iki şahit getirmesi nedeniyle lehine karar verilmediğini beyan etmiştir.⁵⁰ Yazar, burada da verdiği bilgilerde referans göstermemiştir. Öte yandan Fedek arazisi meselesinde Hz. Ebû Bekir'in kararında etkili olduğu rivayet edilen şahit meselesinin dışında karara etki eden başka saikler de vardır. Resulullah'ın uyguladığı şekliyle uygulamanın sürdürülmesi düşüncesi ve Hz. Ebû Bekir'in peygamberlerin miras bırakmayacağına dair hadisi referans göstermesi bunların başında gelmektedir. Oysa yazar yalnızca şahitlerin eksin olmasını zikrederek Hz. Ebû Bekir'in tavrını izah etmiştir. Bu tür çok yönlü meselelerin bir rivayet esas alınarak diğerlerinin tartışma dışı bırakılması ve yargıların bir iki rivayete dayanarak verilmesi doğru bir yaklaşım değildir. Kaldı ki bu meseleleri geniş bir biçimde ele alan araştırmalar mevcuttur. Yazarın bu

⁴⁶ Demir, *İmâmiyye Şîasi'nda Sahâbe Tasavvuru*, 501.

⁴⁷ Demir, *İmâmiyye Şîasi'nda Sahâbe Tasavvuru*, 407.

⁴⁸ Demir, *İmâmiyye Şîasi'nda Sahâbe Tasavvuru*, 407.

⁴⁹ Demir, *İmâmiyye Şîasi'nda Sahâbe Tasavvuru*, 407.

⁵⁰ Demir, *İmâmiyye Şîasi'nda Sahâbe Tasavvuru*, 550.

araştırmalara işaret ettiği görülmekle birlikte kendi araştırması için birincil anlam taşımayan bu meselelere temas etmesi, yeterince destekleyemediği görüşlerin metinde yer almasına yol açmıştır.

Özellikle birinci bölümde yazar, ifk hadisesi, gadîr-i hum, kırtas, Sakîfet-ü Benî Sâide, Hz. Ali'nin biatı meselesi, Resulullah'ın mirası ve Fedek arazisinin durumu gibi Şîîler açısından önem arz eden ve Hz. Ali'nin hilafet meselesi ile ilişkisi kurulan tarihî hadiseleri incelemiştir. Demir, burada Ehl-i Sünnet kaynaklarında yer almayan rivayetler ve yaklaşımlara yoğunlaşmış ve sahâbenin siyasi tavırlarının adaletlerinin tespitinde oynadıkları rolü ortaya koymuştur. Bu hadiselerin öncelikle temel kaynaklara göre anlatımının yer almasının, bölümün hacmini istenmeyecek bir biçimde ağırlaştırdığını ifade etmemiz gerekir. Burada amaç, İmâmiyye Şîası'nın algısını ortaya koymaktır. Bu hadiselerin Ehl-i Sünnet cihetinden anlatımlarının kıyaslanması ve gerçekte ne olduğunu tespit etme hedefi öne çıkmamalıdır. Nitekim böyle bir amaç, eserin teşekkül hedefleri arasında zikredilmemiştir. Kaldı ki bu hadiselerin her birinin Şîîler tarafından ele alınma biçimlerinin Ehl-i Sünnet kaynakları ile mukayese edildikleri derin ve nitelikli araştırmalar mevcuttur. Öyleyse yazarın bunlara işaret etmekle iktifa etmesi beklenmektedir. Nitekim bu hadiselerin kısaca da olsa temel kaynaklardan aktarılması, her başlığın altında mutlaka kıyas yapılması Şîî algısının metindeki ana rolünü tehdit etmiştir. Çünkü yazar, konunun eksenini kaydırmadan Şîî literatürün kendisine has yaklaşımını ve rivayetlerinden özgün bir anlatım oluşturacak kadar malzemeyi bir araya getirmeyi başarmıştır.

Tarih anlatımının yoğun olduğu birinci bölümde yazar her başlık için aynı metodu kullanmış ve öncelikle hadisenin gerçekleşmesi ile ilgili genel bilgilere yer vermiştir. Mesela gadîr-i hum hadisesinin Ehl-i Sünnet alimlerine göre sebeb-i vürûduna, yazar yaklaşık iki sayfa ayırmıştır. Ardından “aslında olayın ne zaman ve nerede ortaya çıktığı hususu o kadar da önemli değildir” diyerek bu tür bilgilerin gadîr-i hum anlatımında önemsenmediğini söylemiştir.⁵¹ Bu tür bilgilerinin çoğunun sahâbenin adaleti meselesi ile irtibatı izahsız kalmıştır. Öte yandan Gadîr-i hum anlatımında, rivayetlere göre sahâbenin tavrının tespit edilmesi ve bu tavırlara Şîa alimlerinin yaklaşımlarının tespiti önemli bilgiler ihtiva etmektedir. Nitekim Demir, İmâmiyye'ye göre sahâbenin burada irtidat ettiğini, bu nedenle de adaletlerinin iptal edildiğinin kabul edildiğini ortaya koymuştur.⁵²

Bazı tarihî bilgilerin aktarımında yazarın ikincil kaynakları referans gösterdiği de olmuştur. Mesela yazar, ilk halife Hz. Ebû Bekir'in seçildiği toplantı hakkında orada üç grubun mevcut olduğu bilgisini kaydetmiştir. Bunlar muhacir, ensar ve Hâşimoğullarıdır.⁵³ Oysa ilk dönem kaynaklarımızda hadisenin vukuu

⁵¹ Demir, *İmâmiyye Şîası'nda Sahâbe Tasavvuru*, 146.

⁵² Demir, *İmâmiyye Şîası'nda Sahâbe Tasavvuru*, 154.

⁵³ Demir, *İmâmiyye Şîası'nda Sahâbe Tasavvuru*, 185.

incelendiğinde Hâşimoğullarının Resulullah'ın teçhiz ve tekfini ile meşgul oldukları bilinmektedir. Bu toplantıya Hâşimoğullarından kimse katılmadığı gibi onların hilafet hakları da tartışılmamıştır.⁵⁴ Bu tür bilgilerin temel kaynaklardan alınmamasının hatalı bilgilerin metinde yer almasına sebep olduğu söylenebilir.

Çok yönlü tartışmaların bir iki rivayetle kritik edilerek yargılar verilmesi de eserde tarih anlatımı ile ilgili gördüğümüz sorunlardandır. Hz. Ali'nin Hz. Ebû Bekir'e biati meselesinde yazar, Hz. Ali'nin hemen biat ettiğine dair bazı rivayetlere yer verdikten sonra rivayetlerden Hz. Ali'nin hemen biat ettiği ama hilafette hak sahibi olduğunu düşünmesi nedeniyle Hz. Ebû Bekir'e sitemde bulunduğu yargısına ulaşmıştır.⁵⁵ Oysa bu meselede Hz. Ali'nin tavrı hakkında çeşitli mülâhazalar mevcuttur. Onun hilafet hakkının kendisine ait olduğuna inanması nedeniyle mi yoksa istişareye kendisinin dahil edilmemesi nedeniyle mi kırgın bir tavır takındığı tartışılmıştır. Yazarın bu başlığın ardından Hz. Ali'nin sonrada biat ettiğine dair rivayetleri değerlendirdiği bölümde verdiği bir dipnotta ne Hz. Ali'nin ne de Hâşimoğullarının ilk altı ay Hz. Ebû Bekir'e biat etmediklerini kabul ettiğine dair ifadeler kullandığı görülmektedir. Belki de yazar rivayetlerdeki farklılığa işaret etmiştir. Ancak her iki rivayeti de kabul ettiğine dair ifadeler kullanmıştır.

Tarihî hadiselerin Şîa'nın sahâbe ile ilgi ithamlarında kullandıkları temel delillerden olması bakımından yazar, bunları önemsemekte haklıdır. Ancak bu hadiselerin genel ve özet anlatımlarının geniş tutulması ve bunların Ehl-i Sünnet kaynaklarından faydalanılarak oluşturulması, hadiselerin konuyla ilgisi kurulmayan tahlillerinin yapılması, hadisenin gerçekte meydana gelip gelmediğini tespit etmeye önem verilmesi, Şîa'nın kendisine has tarih anlatımının ve Şîî tasavvurunun metnin satır aralarında kalmasına sebep olmuştur. Kanaatimizce bu bilgilerin Şîa kaynaklarından derlenerek bir araya getirilmesi ve diğer kaynaklardan alınan bilgi ve tartışmaların bunun dışında tutulması, Şîa tasavvurunu daha güçlü bir biçimde ortaya koymaya olanak sağlayacaktır. Üstelik bu çok tartışmalı meselelere temas edilmemesi, ihtilafli görüşlerin kesin bilgi gibi ifade edilmemesi yerinde olacaktır.

Metinde işlenen bazı düşüncelerin dikkati çekecek kadar çok defa tekrar edildiği de göze çarpmaktadır. Yazarın, sahâbenin tamamının Şîa tarafından masum kabul edilmediği, kritik edilerek tenkit edilme konusunda diğer insanlardan farklı görmedikleri ve bunun Ehl-i Sünnet ile ayrılık teşkil eden bir nokta olduğu gibi tespit ve düşünceleri bunlardandır.

⁵⁴ Ebû Abdillâh Muhammed İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâti'l-kübrâ* (Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1990), 2/203; Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Târihü't-Taberî* (Mısır: Dârü'l-Maarif, 1967), 3/206.

⁵⁵ Demir, *İmâmiyye Şîasi'nda Sahâbe Tasavvuru*, 186.

Demir'in Şîî müfessirlerin görüşlerine de önem verdiği anlaşılmaktadır. Böylece İmâmiyye'nin sahâbe tasavvurunu ortaya koyarken Şîa'ya ait kaynakların zengin tutulması eserin niteliğini arttırmıştır. Demir'in değerlendirmelerinde sosyo-kültürel ortamı dikkate alması, tarihî gerekçeleri göz önünde bulundurması da meselelere çok yönlü bakılmasına olanak sağladığı, haberleri senedleri üzerinden tenkit ettiği gibi Resulullah'ın genel tavrına arz ederek metin tenkidi de yaptığı görülmektedir. Böylece Demir, bazı haberlerin yanlış bağlamlarda kullanıldığını ve zaman zaman bunun bilinçli tercihlerin sonucu olduğunu tespit etmiştir. Yazar, aynı zamanda klasik Şîî yaklaşım ile günümüzdeki Şîî yaklaşımı birbirine kıyaslamıştır.⁵⁶

Araştırmada yazarın Şîîlerin görüşlerini eleştirmeye önem verdiği de görülmektedir. Muhtelif bölümlerde yer alan kritiklerini bir araya getirdiğimizde yazarın Şîîleri eleştirdiği hususları bir araya getirmemiz mümkündür. Bunların içerisinde zaman zaman öznel ifadelerin de yer aldığını belirtmemiz gerekir. Buna göre yazar İmâmiyye Şîası'nı aşağıdaki hususlarda tenkit etmiştir:

- Nesnellikten uzak yorumlar yapmak.⁵⁷
- Tarihi gerçekleri ve psikolojiyi dikkate almamak.⁵⁸
- Ayetlerin zahirini dikkate almayarak bilimsellikten uzak batınî, gâî ve tutarsız yorumlar yapmak, ayetleri bağlamlarından koparmak.⁵⁹
- Hadiselerin gerçekliğini araştırmadan, sebep ve sonuçlarına bakmadan sahâbeyi bunlarla cerh etmek.⁶⁰
- Mübalağalı, akıl ve mantık açısından kabul edilmesi zor yorumlar yapmak.⁶¹
- Farazi ve hayali iddialarla ayetlerin hitabını belirli kişilere tahsis etmek.⁶²
- Siyaseti ve duygusallığı ilme tercih etmek.⁶³
- İnsaf sınırlarını zorlamak, siyah ve beyaz rengin dışında diğer renkleri reddetmek gibi kendi doğru ve yanlışlarının dışında kalan düşünce ve yaklaşımları reddetmek.⁶⁴
- Sahâbenin hadis rivayetini reddedince meydana gelen boşluğu imamların rivayetleri ile doldurmak.⁶⁵

⁵⁶ Demir, *İmâmiyye Şîası'nda Sahâbe Tasavvuru*, 90, 91, 100.

⁵⁷ Demir, *İmâmiyye Şîası'nda Sahâbe Tasavvuru*, 107.

⁵⁸ Demir, *İmâmiyye Şîası'nda Sahâbe Tasavvuru*, 230.

⁵⁹ Demir, *İmâmiyye Şîası'nda Sahâbe Tasavvuru*, 244, 257, 291, 395.

⁶⁰ Demir, *İmâmiyye Şîası'nda Sahâbe Tasavvuru*, 313.

⁶¹ Demir, *İmâmiyye Şîası'nda Sahâbe Tasavvuru*, 332, 395.

⁶² Demir, *İmâmiyye Şîası'nda Sahâbe Tasavvuru*, 458.

⁶³ Demir, *İmâmiyye Şîası'nda Sahâbe Tasavvuru*, 541.

⁶⁴ Demir, *İmâmiyye Şîası'nda Sahâbe Tasavvuru*, 412, 548.

⁶⁵ Demir, *İmâmiyye Şîası'nda Sahâbe Tasavvuru*, 546.

- Sahâbenin basit hatalarını derinlemesine ele almak, tövbe ettikleri ve tövbelerinin kabul edildiği ayetleri yüzeysel bir okumaya tabi tutmak, münafıklarla ilgili ayetleri tüm sahâbeye teşmil etmek objektif yaklaşmamak.⁶⁶

- Sahâbîlerin birbirileri ile yaşadıkları problemleri kültür, mekan ve zeminden kopararak farklı zaman ve zeminlerde kendi şartlarına göre değerlendirmek.⁶⁷

- Hz. Ali'yi ta'dîl ettiklerini düşünürlerken Resulullah'ı, Hz. Ali'yi ve ehl-i beyti suçlamaların içerisinde sürüklemek.⁶⁸

- Sahâbîlerin konumunu tehdit eden ederek onlar aracılığıyla gelen hadis ve sünnetin bağlayıcı olmayacağını belirtmek, böylece Kur'an'a kadar varabilecek bir tehlike ile ümmeti baş başa bırakmak.⁶⁹

Yazarın İmâmiyye Şîası'nın sahâbe tasavvuruna dair temel tespitlerini ve düşüncelerini de sıralamamız mümkündür:

- İmâmiyye'ye göre sahâbenin tamamının aynı konumda olması söz konusu değildir. Bu nedenle diğer insanlar gibi adaletlerinin tespitinde kritiğe tabi tutulmaları gerekir.

- Sahâbe birbirinin aleyhinde konuşabilmişken Ehl-i Sünnet'in onlar hakkında konuşmanın yasaklanmasının bir anlamı yoktur.

- Sahâbenin tamamını adil kabul etmek Resulullah'ın sünneti ile çelişmektedir.

- Birbiriyle savaşan iki grubun her ikisinin de haklı kabul edilmesi akıl dışıdır.

- Ehl-i Sünnet'in ayetlerde ve hadislerde geçen övgüleri sahâbenin veya ilgili grubun tamamına teşmil etmeleri doğru kabul edilmemiştir. Bu kapsamda Bedir savaşına katılanlar gibi bazı gruplarla ilgili övgü dolu sözler bunların tamamını kapsamadığı gibi ayetlerde sahâbenin övülmeleri de ilgili kişilerle, içerisinde bulunan zamanla veya bazı vasıflarla ilişkilidir.

- Sahâbîlerin tamamını öven rivayetler Şîa kaynaklarında sınırlıdır ve bunlar mezhep için müftabih derecesine yükselmemiştir.

- Şîa sahâbenin büyük bir kısmını cerh etmektedir.

- Cerh ettikleri sahâbeden gelen rivayetleri reddetmekle birlikte bu sahâbîlerin özellikle Hz. Ali'nin imâmet meselesinde Hz. Ali lehine aktardıkları rivayetleri kabul etmişlerdir.

- Şîa, hadis rivayetinde sahâbeden çok imamlara güvenmiştir.

⁶⁶ Demir, *İmâmiyye Şîası'nda Sahâbe Tasavvuru*, 547.

⁶⁷ Demir, *İmâmiyye Şîası'nda Sahâbe Tasavvuru*, 558.

⁶⁸ Demir, *İmâmiyye Şîası'nda Sahâbe Tasavvuru*, 560.

⁶⁹ Demir, *İmâmiyye Şîası'nda Sahâbe Tasavvuru*, 216.

- Sahâbe ihtilaflarına çok farklı anlamlar yüklemek Şîflerin inanç ve yaşantılarını olumsuz yönde etkilemiştir.

Eser, İmâmiyye Şîası'na dair önemli tespitler yapmakla birlikte eserin hacmini işlediği konunun derinine doğru değil Ehl-i Sünnet cihetinin görüşlerine doğru genişletmiştir. Kanaatimizce bu husus, eserin temel problemidir. Şîf iddialara cevap verme kaygısı kendisini hissettirmektedir. Ancak bu durum çok tartışmalı bilgilere az bir tartışmayla yeterince desteklenmeyen iddiaların metinde yer almasına sebep olmuştur. Metinde işlenen bazı düşüncelerin dikkati çekecek kadar çok defa tekrar edildiği de göze çarpmaktadır.

Eserin Şîa algısına dair kısımları yazarın iddia ettiği gibi okuyucuya Şîa kaynaklarındaki rivayetleri bir araya getirerek bir bütün sunmaktadır. Bunların bir bütün şeklinde yer alması hem aynı meselenin iki farklı cihetten ele alındığında ne denli farklı yaklaşımlarla ele alınabildiğini hem de İslâm dünyasının bünyesinde birbirine zıt hükümleri nasıl barındırdığını ortaya koymuştur. Yoğun bir mesainin ve geniş bir araştırmanın ürünü olduğu görülen eser, İslâm dünyasının iki ana mezhebinin ayrılık noktası olan sahâbe algısı üzerine zengin bir içerik sunmuştur.

Kaynakça

- Ahmed b. Hanbel. *Müsnedü'l-imâm Ahmed b. Hanbel*. 50 Cilt. Müessesetü'r-Risâle, 2001.
- Bedrü'd-din el-Aynî. *Umdetü'l-kârî fi şerh-i Sahîhi'l-buhârî*. 25 Cilt. Beyrut: Dâr-ü İhyai't-Türâsi'l-Arabî, ts.
- Demir, Abdulalim. *İmâmiyye Şîası'nda Sahâbe Tasavvuru*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2022.
- Ebû Abdillâh Muhammed İbn Sa'd. *Kitâbü't-Tabakâti'l-kübrâ*. 9 Cilt. Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1990.
- Ebu Abdullâh Muhammed b. İsmail İmam Buhari. *Sahih-i Buhari*. İstanbul: Matbaa-i Amire, 1315.
- Ebû Abdurrahman Ahmed b. Ali b. Şuayb Nesai. *Sünenü'n-Nesai*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru İhyai't-Türâsi'l-Arabî, ts.
- Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî. *Târîhü't-Taberî*. 11 Cilt. Mısır: Dârü'l-Maarif, 3. Basım, 1967.
- Ebû Dâvûd Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistanî. *Sünen*. ed. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid. Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriy, ts.
- İzzüddîn İbnü'l-Esîr. *Üsdü'l-ğâbe fi ma'rifeti's-sahâbe*. 8 Cilt. Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994.
- Müslim, Ebû'l-Hüseyn Müslim İbnü'l-Haccâc el-Kuseyrî. *el-Câmiu's-Sahîh*. ed. Muhammed Fuâd Abdülbâki. Beyrut: Dâru İhyai't-Türâsi'l-Arabî, ts.
- Öz, Şaban. *İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri*. Ankara Üniversitesi SBE İslâm Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı İslâm Tarihi Bilim Dalı, Doktora, 2006.